

УДК 159.923.2

М. Ф. Будіянський

кандидат психологічних наук,
професор кафедри прикладної та соціальної психології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ГЕНДЕРНІ ТА ВІКОВІ ПРОЯВИ АГРЕСІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ

Стаття присвячена проблемам виникнення агресії у неповнолітніх. Визначаються певні вікові та статеві відмінності агресивної поведінки та причини її виникнення.

Ключові слова: агресія, поведінка, неповнолітні, вікові та статеві відмінності.

Агресія представляє собою багато різноманітних засобів, які порушують фізичну та психічну цілісність іншої людини, наносять їй матеріальної шкоди, заважають здійсненню її бажань, протирічать її інтересам чи ведуть до її знищення. Індивідуальна агресивна дія відбувається в протиріччі з системою цінностей, та свідчить про неблагополуччя не суспільства в цілому, а безпосередньо індивіда та його оточення.

Таким чином агресія визначається як форма поведінки і має завжди цілеспрямовану, свідому дію, спрямовану на завдання шкоди.

Прийнято вважати, що підліткова агресія значно перевищує агресію дорослих. Частіше це пояснюється необхідністю самоствердження. Наприклад, статистика підліткової злочинності нараховує щорічно більше тисячі вбивств, кількості зґвалтувань, кілька тисяч тілесних пошкоджень та інших правопорушень з явним агресивним підтекстом. Більш того, за останні 10 років все значніше виявляється зростання саме агресивних злочинів, які скоєні неповнолітніми, підлітками, притому, що загальна кількість правопорушень, скоєних підлітками, в останні роки має тенденцію до зниження.

Більшість дослідників зробили певні висновки, а саме:

– підліткова агресія має безпосередні корні в найближчому оточенні підлітка (у школі зокрема);

– найбільш агресивні ті підлітки, за поведінкою яких ніхто не слідкує, які представлені самі собі (тобто відчують дефіцит уваги) такі, яких суворо карають;

– агресивна поведінка в багатьох випадках викликано безпосереднім оточенням підлітка: друзями, вчителями, ЗМІ, Інтернет;

– діти вчать вести себе агресивно, спостерігаючи за поведінкою однолітків (дорослі для них не є зразком), причому найбільш агресивні діти не приймаються більшістю друзів серед своїх агресивних однолітків, кидають виклик суспільству;

– агресивна поведінка підлітків, як правило, супроводжується слабким розвитком соціальних та когнітивних навичок; при ліквідації соціального та когнітивного розвитку з однолітками агресивність поведінки знижується.

ся. Це відбувається також у осіб на межі норми розумової відсталості, які різко відрізняються від однолітків у шкільні роки, але при досягненні 18–22 років набувають професію, вступають в шлюб, набувають соціальних навичок та можуть нормально існувати у суспільстві.

Термін «гендерний» набуває все більшого розповсюдження та визначає різні соціальні аспекти міжстатевих відмінностей.

Вчені, які займаються гендерними дослідженнями, вивчають особливості соціальних ролей чоловіків та жінок. Говорячи про особливості агресивних проявів підлітків, ми повинні пам'ятати, що у хлопчиків та дівчаток вони специфічно визначені відповідно до статевих належностей. Завдання педагога — своєчасно виявити агресивні прояви в характері учнів. Агресивність хлопчиків та дівчаток старшого шкільного віку декілька відрізняється за своїми корінними основами. Як правило, ці основи такі ж самі, як і в дорослих представників певної статі.

Хлопці-підлітки відчують агресію в таких міжособистісних відносинах, як навчання, спорт, особистісна небезпека, ситуація алкогольного сп'яніння. Дівчата більш емоційно реагують на інтрапсихічні події (недооцінювання зовнішніх чи духовних даних, невдячність, психологічний тиск).

Їх гнів часто визначається якістю міжособистісних відносин, в результаті чого і виникає неконтрольована ситуація. Фізичне самосприймання хлопців-підлітків загострене, їм важко «замаскувати» такі фізичні недоліки, які можуть стати причиною агресії.

Агресія часто виникає від слабкості самоконтролю та має здатність фіксувати у свідомості як найбільш легкий шлях вирішення складних ситуацій.

У агресивної людини зазвичай поганий настрій, вона насторожі, схвильована, постійно готується до нападу чи, навпаки, знаходиться в постійній самообороні. І те, і інше забирає час та сили. Агресивні люди, як правило, менш успішні, а їх успіхи, нестійкі.

В силу вікової слабкості нервових процесів у дітей та підлітків, іноді неможливо відрізнити пізнавальну та дослідницьку активність дитини від агресивності. Щоб не помилитись, бажано спостерігати за розвитком цього процесу. Пізнавальний та творчий процес продуктивні, агресія руйнівна. Якщо дитина ламає іграшку для того, щоб визначити її будову чи створити з частин нову, до цього процесу слід відноситись позитивно, при руйнуванні має місце вихід негативних емоцій, які накопичуються, що дає можливість говорити про агресію та застосовувати певні міри.

Труднощі в роботі педагога з профілактики агресивної поведінки виникають в зв'язку з тим, що відсутні чіткі вікові соціальні норми дитячої та підліткової агресії. Кожний випадок вимагає індивідуального підходу.

Перед тим, як починати роботу з агресивними дітьми, необхідно ідентифікувати виявлені факти агресивної поведінки дітей та підлітків, а надалі вміти розкрити батькам відміну агресії від якихось ситуативних негативних проявів та переживань дитини, захистити її від ярлика «агресивний».

Виходячи з того, що розвиток дитини здійснюється в діяльності, а підліток прагне до самоствердження, як дорослий серед дорослих, необхідно забезпечити включення підлітка в таку діяльність, яка лежить в сфері інтересів дорослих, але в той же час створює можливості підлітку реалізувати та затвердити себе на рівні дорослих.

Для цього виділяється діяльність, що соціально визнається і соціально схвалюється. Психологічний сенс цієї діяльності полягає для підлітка в тому, що беручи участь в ній, він фактично залучається до справ суспільства, займає в ньому певну соціальну позицію серед дорослих та однолітків.

В процесі цієї діяльності підліток визнається дорослими, як рівноправний член суспільства. Це створює оптимальні умови і для реалізації його потреб. Така діяльність надає підтримку, можливість розвитку його самосвідомості, формує норми його самосвідомості, життєдіяльності тощо. Але методи та принципи такої життєдіяльності вимагають значного корегування при включенні в неї підлітків, що відрізняються підвищеною агресивністю. Перш за все необхідна організація системи розгорнутої діяльності, що створює жорсткі умови та певний порядок дій і постійний контроль.

За умови послідовності, поступовості залучення агресивних підлітків до різних видів діяльності, що соціально визнаються — трудової, спортивної, художньої, організаційної та інших — важливо дотримуватись принципів суспільної оцінки, спадкоємності, чіткої побудови цієї діяльності.

У педагогічній практиці багато років не враховувалися статеві відмінності дітей. Тим часом, статеві відмінності не обмежуються статевими характеристиками і особливостями психосексуального розвитку.

Дівчатка дозрівають набагато раніше за хлопчиків. У підлітковому віці процес психосексуального розвитку дівчаток починається приблизно на 2 роки раніше, ніж у хлопчиків, і триває 3–4 роки, а не 4–5 років (у хлопчиків). Хлопчики не дивлячись на те, що вони фізично сильніше за дівчаток, володіють більшою чутливістю до дій фізичних, так і бажання подвигу, що приводить до демонстративних асоціальних вчинків. Особливо підсилює подібні дії наявність в компанії психічних чинників. Невипадково, у хлопчиків частіше, ніж у дівчаток, зустрічаються психічні порушення. Разом з біологічними передумовами в розвитку статевих відмінностей серйозну роль грають соціальні і культурні стереотипи, пов'язані з уявленням дорослих про поведінку дівчаток та хлопчиків, обумовлені, зокрема, стереотипами фемінності і маскулінності, прийнятими у суспільстві. Отримані дані психологів різних країн свідчать про те, що агресивна поведінка набагато частіше зустрічається у хлопчиків, ніж у дівчаток.

Багато підлітків усвідомлюють той факт, що не можуть ефективно адаптуватись до соціальних вимог, але не пов'язують це з умовами життя, нерегульованим режимом дня, нерегулярним харчуванням, вживанням шкідливих для здоров'я речей. Причини своїх життєвих проблем в першу чергу шукають у собі (низька самооцінка), в сфері спілкування (бажання

самоствердитись), частіше — в матеріальній сфері, а не в образі життя і не в сфері діяльності.

Таким чином, відхилення від здорової поведінки є зовнішньою, реальною причиною конфліктів, які породжують агресію у взаємовідносинах у сім'ї та школі.

За зовнішньою грубістю хлопчиків-підлітків та скритністю дівчаток лежить складна картина статевовікових відмінностей їх розвитку, зокрема розвитку та прояву різних форм агресії.

Список літератури

1. Бандура А., Уолтерс Р. Подростковая агрессия / А. Бандура, Р. Уолтерс. — М., 1999.
2. Крейжи Б. Социальная психология агрессии / Б. Крейжи. — М., 2003.
3. Будіянський М. Ф. Феномен агресії як порушення правового потенціалу особистості // Потенціал особистості та тенденції його реалізації в умовах трансформаційних змін у суспільстві / за заг. ред. доктора соціологічних наук, професора Подшивалкіної. — Одеса: Фенікс, 2011. — 380 с.
4. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия / Р. Бэрон, Д. Ричардсон. — СПб, 1997.
5. Кудрявцев И. А., Ратинова Н. А. Криминальная агрессия / И. А. Кудрявцев, Н. А. Ратинова. — М., 2000.
6. Максименко С. Д. Развитие психики в онтогенезе : в 2 т. / С. Д. Максименко. — К., 2002.
7. Платонов Н. М. Агрессия у детей и подростков / Н. М. Платонов. — М., 2006.

Н. Ф. Будиянский

кандидат психологических наук,
профессор кафедры прикладной и социальной психологии
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ГЕНДЕРНЫЕ И ВОЗРАСТНЫЕ ПРОЯВЛЕНИЯ АГРЕССИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Резюме

Статья посвящается проблемам возникновения агрессии у несовершеннолетних. Выделяются определенные возрастные и половые различия агрессивного поведения и причины его возникновения.

Ключевые слова: агрессия, поведение, несовершеннолетние, возрастные и половые различия.

M. F. Budiynskiy

Ph.D. in Psychological Sciences,
professor of applied and social psychology
Odesa I. I. Mechnikov National University

**GENDER AND AGE MANIFESTATIONS OF AGGRESSION
OF MINORS**

Summary

The article is dedicated to the problem of juvenile aggression. Certain age and gender differences in aggressive behavior as well as the reason of its emergence have been allocated.

Key words: aggression, behavior, juvenile, age and gender differences.